

Sceptische fatalist of sofistische pleitbezorger

Bestaat de integere, onafhankelijke academicus nog?

In het kader van de kenniseconomie zijn universiteiten en andere publieke kennisinstituten nauwe samenwerkingen met allerlei private marktpartijen aangegaan. Dit heeft effect op de onafhankelijkheid van de academicus, en diens integriteit in het publieke debat wordt daardoor in toenemende mate als een probleem ervaren. Is er nog een weg terug of staan we voor een voldongen feit? **door Frank Miedema**

I

het recente verleden is in een aantal belangwekkende openbare debatten gebleken dat onder het publiek, maar ook bij de overheid, scepsis heerst over de kwaliteit en integriteit van academici die optreden als formele adviseurs of die de adviezen van commentaar voorzien. Door de enorme verspreiding en beschikbaarheid van informatie vraagt men zich af of deze academici echt betere informatie hebben dan de gemiddeld opgeleide burger in een uurtje of twee bij elkaar googelt. Bovendien is onduidelijk of hun meningen niet in sterke mate bepaald worden door specifieke belangen.

Is het bijvoorbeeld niet logisch en menselijk dat wetenschappers die jarenlang op kosten van de farmaceutische industrie onderzoek doen naar een vaccin tegen het baarmoederhalskanker veroorzakende Humaan Papillomavirus (HPV), vóór toepassing van dat vaccin zullen zijn? Is het ook niet voor de hand liggend dat er minder enthousiasme bestaat onder epidemiologen, die zich jarenlang hebben ingezet voor het bevolkingsonderzoek, het uitstrijkje en het testen op de aanwezigheid van kankerverwekkende HPV-varianten, zodat deze vroegtijdig kunnen worden opgespoord? Vaccinatie verstoort mogelijk de deelnamebereidheid aan het bevolkingsonderzoek.

Naast dit soort belanggedreven tegenstellingen zijn er dan nog 'de kritische prikkers' die argumenteren dat vaccina-

tie mogelijk schadelijke bijwerkingen heeft. En ten slotte zijn er de mensen die ervoor kiezen het lichaam op een natuurlijke wijze afweer te laten opbouwen tijdens het doormaken van infectieziekten – waarbij zij het risico op blijvende schade voor het kind voor lief nemen.

Het debat wordt gevoerd in infotainmentprogramma's die op zoek zijn naar hoge kijkcijfers. Freek de Jonge gebruikte zijn Nieuwjaarsshow 2010 om via de publieke omroep zijn tamelijk intuïtieve wantrouwen tegen vaccinatie nog eens breed uit te meten. Hoe kan de expert-wetenschapper hier effectief zijn werk doen en wat moeten we daarvan verwachten?

'Hoe weten we of de mening van adviserende academici niet in sterke mate bepaald wordt door hun specifieke belangen?'

Deze vraag houdt de Amerikaanse filosoof en socioloog Steve Fuller al enige tijd bezig. Hij gaat ermee voort in zijn vorig jaar verschenen boek *The Sociology of Intellectual Life*. De intellectueel zou op

THE SOCIOLOGY OF INTELLECTUAL LIFE. THE CAREER OF THE MIND IN AND AROUND ACADEMIA door Steve Fuller. Sage. Londen 2009. 178 pag. € 84,-

integere wijze duidelijk moeten maken wat de beperkingen en onzekerheden zijn van de verschillende wetenschappelijke claims en de mogelijke effecten daarvan op het te nemen besluit en de daaruit voortvloeiende acties. De academicus dient zich te realiseren welke

THE INTELLECTUAL door Steve Fuller. Icon Books Ltd. Cambridge 2005. 184 pag. € 17,80

lectuele krachten ('speaking truth to power'). Maar daarvoor, stelt Fuller, moet de academicus ten minste integer, en liefst ook onafhankelijk zijn. Hij constateert dat de onafhankelijkheid van experts problematisch is geworden en analyseert de sociologische oorzaken van dit probleem. De universiteit, eens de vrijplaats van de publieke intellectueel, heeft niet meer als vanzelfsprekend die functie.

Fuller is als hoogleraar sociologie verbonden aan de Universiteit van Warwick in Coventry. In Engeland is hij een van de voorvechters van *Academics for Academic Freedom*. Vanuit de geschiedenis, sociologie, kennistheorie en filosofie ontwikkelt Fuller originele en soms tegendraadse gezichtspunten die zijn vakgenoten een wat ongemakkelijk gevoel geven. Op het gebied van de sociale aspecten van de moderne wetenschap (social epistemo-

logy) heeft hij al een omvangrijk oeuvre op zijn naam staan.

Een van Fullers stokpaardjes is het probleem dat wetenschap niet meer echt open en kritisch is, maar om allerlei redenen conservatief en klakkeloos de gevestigde orde volgt. Ook vindt hij dat, nu wetenschappelijke kennis niet meer openbaar bezit is, er een probleem bestaat rond het maken van keuzes voor het onderzoek dat we gedaan willen hebben.

‘Fuller verzucht dat wetenschap soms meer lijkt op een sinistere samenzwering dan op een vorm van vruchtbare samenwerking.’

Als kennis in eerste instantie ten goede komt aan de bezitter ervan, zullen de kosten van kennisproductie ook op de belanghebbenden moeten worden verhaald. Fuller bekritiseert het geloof in de monolithische en rationele natuurwetenschappen. Dat wordt voornamelijk in stand gehouden door een slecht collectief geheugen (‘convenient forgetfulness’) waarin alle ontwikkelingen lineair en progressief worden voorgesteld en de huidige theorie vanwege de consensus altijd superieur wordt geacht. Vaak bleken de grote beloften naar het publiek niet waar

te maken. Fuller verzucht dat wetenschap soms meer lijkt op een sinistere samenzwering dan op een vorm van vruchtbare samenwerking. Tegenover het toch al sceptische publiek zouden wetenschappers geloofwaardiger worden als ze de mythe van het gesloten front en de onfeilbare methode lieten varen en zich openstelden voor een permanente discussie met leken.

Fuller concludeert dat in de moderne wetenschap de autonomie van de onderzoeker ver te zoeken is. Het begint al met de pedagogie van de natuur- en levenswetenschappen, in vergelijking met die van de sociale wetenschappen. De natuurwetenschappen maken de studenten bekend met de heersende paradigma’s in de deelgebieden en met de frontlinie daarvan, zodat ze als doctor en postdoc meteen hun eigen kleine bijdrage aan de verschuiving van dat front kunnen leveren. Zij hebben daardoor nauwelijks een historisch besef van welke alternatieven om welke redenen afgefallen zijn. Onderzoekers zijn vervolgens afhankelijk van geld uit de zogenaamde open competitie, dat wordt verdeeld door externe commissies van collega-onderzoekers. De beoordeling vindt plaats op basis van kwaliteit. Met hele goede publicaties in goede tijdschriften kunnen onderzoekers laten zien dat zij tot de top behoren, maar er zijn veel meer subsidiabele projecten dan er geld is, dus moeten voortdurend keuzes worden gemaakt.

Dit doet de vraag rijzen hoe de elite die de commissies bevolkt de prioriteiten

bepaalt. Is dat niet in sterke mate een subjectieve aangelegenheid? Het is waar, zegt Fuller, dat er maatstaven voor kwaliteit worden gebruikt, maar het probleem is dat we niet weten hoe die in relatie staan tot de ‘werkelijke’ kwaliteit van iemands werk. Het is niet uitzonderlijk dat pas na lange tijd het belang van een bijdrage aan een vakgebied duidelijk wordt. Er is een serieus gevaar dat men voor het succes op de korte termijn gaat. Modes en grillen in een vakgebied zijn vaak, maar niet altijd, inhoudelijk relevant.

Dat dit spel tot de nodige frustratie leidt en strategisch gedrag van onderzoekers uitlokt, is duidelijk. Als je carrière wilt maken en je bent voor publicaties en onderzoekssubsidies afhankelijk van de elite, dan zul je die elite niet gauw tegen de haren in strijken. Je zult dus niet gauw met ideeën komen die het heersende gedachtegoed ter discussie stellen. De meeste citaties komen terecht bij een kleine fractie van de door de elite gepubliceerde artikelen, terwijl ruim tachtig procent van de artikelen slechts een enkele keer of zelfs nooit geciteerd wordt. Ook citatiegedrag is in deze hiërarchie dus een truc om de elite te paaien, hetgeen de citatieanalyses corrumpeert. De angst om bij de ‘peer group’ in diskrediet te raken is groot, want dat kan je wetenschappelijke carrière behoorlijk hinderen.

Interessant genoeg, merkt Fuller terecht op, doen wetenschappelijke tijdschriften en hun redacties hieraan volop mee. Dit maakt het systeem van ‘normal science’ – zoals beschreven en zelfs gepropageerd door de Amerikaanse wetenschapsfilosoof

Thomas Kuhn – erg conservatief in Fullers ogen. Om niet buiten de boot te vallen anticipeert men op de negatieve ontvangst van echt originele, baanbrekende projectvoorstellen en publicaties door het nieuwe daarin vooral voor te stellen als alleen maar een variant op het reeds bekende. Fuller is verbaasd dat ondanks deze wrede realiteit, zelfs de onderzoekers die aan de verliezende hand zijn dapper de schijn ophouden van de perfecte wetenschap waarin ieder op basis van verdienste (ooit) een eerlijke kans zal krijgen. Dat Fuller om deze reden een hekel aan de wetenschapsfilosofie van Kuhn heeft, valt na te lezen in zijn provocerende maar fantastische boek *Thomas Kuhn. A Philosophical History For Our Times* (2000).

‘Wetenschap volgt om allerlei redenen conservatief en klakkeloos de gevestigde orde.’

De autonomie van de wetenschapper is nog verder aangetast, zegt Fuller. In de afgelopen twintig jaar is immers ook nog veel van het klassieke onderzoeksgedreven onderzoek – door wetenschapsfilosofen Helga Nowotny, Peter Scott en Michael Gibbons in hun boek *Re-*

Wilhelm von Humboldt.

Thinking Science (2001) ook wel *mode 1* genoemd – getransformeerd in *mode 2*-onderzoek. Dat *mode 2*-onderzoek is vraaggestuurd en wordt van meet af aan bedacht en uitgevoerd samen met partijen die private, economische of andere specifieke belangen hebben. Van dit *mode 2*-onderzoek, dat veel vaker multidisciplinair is, heeft men veel te hoge verwachtingen, vindt Fuller. Bovendien worden er kwaliteitseisen aan gesteld die niet per se academisch relevant zijn. Het gaat immers veelal om het genereren van producten en technologie in plaats van om nieuwe basale kennis. Deze verlokkingen (maar vooral bedreigingen) van de markt hebben ertoe geleid dat het universitaire

past, om geld moet concurreren met andere maatschappelijke activiteiten. Een brede afweging dus in samenspraak met de mogelijke gebruikers. Het meeste onderzoek kan in opdracht van de overheid, private partijen, belangengroepen en patiëntenverenigingen buiten de universitaire instituten worden uitgevoerd. De universiteit neemt vervolgens de zuiivere positie in van beoordelaar en verspreider van onderzoeksresultaten in het onderwijs, maar veel minder die van primaire kennisproducent.

In dit model, zegt Fuller, zullen de onderzoekers er bovendien vlot achterkomen wat de overheid, maar vooral ook de private partijen in de zogenoemde

tiende eeuw had toen hij in Duitsland de eerste moderne universiteit stichtte. In Von Humboldts opzet zou de universiteit een vrijplaats zijn voor het opleiden van academici die vanuit intellectuele vrijheid en ongebondenheid een kritische bijdrage zouden leveren aan de voortgang en kwaliteit van allerlei debatten en problemen in de maatschappij. Onafhankelijk, maar niet zonder belang te hebben bij de voortgang van democratie en bescha-

de sofistieke pleitbezorger. Hij is een agent die de publieke zaak dient door de rechtvaardigheid in debatten te bewaken (*an agent of distributive justice*), zodat alle partijen goed gehoord worden en een eerlijke, afgewogen besluitvorming mogelijk is. Daarbij kent de intellectueel geen taboe op onderwerpen, mits ze rationeel besproken worden. Zo heeft Fuller zich als deskundige ingelaten met de discussie in de Verenigde Staten of intelligent

‘Er is weinig terechtgekomen van de publieke functie van de “freischwebende intelligenz”.’

ving. Er is weinig terechtgekomen van de publieke functie van deze ‘freischwebende intelligenz’. Ondanks de bescherming van de vaste baan is de inbreng van academici in publieke debatten gering en zijn degenen die risico's nemen met het bekritisieren van economische en politieke machthebbers op één hand te tellen. Vervlogen zijn de dromen van de late jaren zestig en zeventig over de inzet van wetenschap ter verbetering van de maatschappij. Destijds wilde men maatschappelijk relevant en interdisciplinair onderzoek om de grote problemen – milieu, energie, honger en gezondheid – aan te pakken. Wie had kunnen vermoeden dat de universiteiten zich in het kader van de kenniseconomie zo voor het neoliberale kortetermijnkarretje zouden laten spannen? Blijkbaar is innovatie toch vooral business.

Om dit te doorbreken, pleit Fuller ervoor dat de universiteit weer veel nadrukkelijker haar oorspronkelijke rol van onderwijs en opleiding op zich neemt, waarbij het beoordelen van kennis en het verspreiden daarvan naar studenten – en mede via hen ook naar het publiek – de essentie is. Daarbij moet een nieuw evenwicht worden gevonden tussen onderzoek- en onderwijstaken. Dat zal, gezien bovenstaande constatering, niet simpel zijn. Universiteiten zijn immers verslaafd aan hun onderzoeksstatus, die maar ten dele op het onderwijs afstraalt.

Vanuit zo'n vrije universiteit kan de intellectueel weer risico's nemen en zich uitspreken. Fuller werkte dit gegeven al meer concreet en praktisch uit in *The Intellectual* (2005), dat voor de meesten van ons veel leesbaarder zal zijn dan *The Sociology of Intellectual Life*. Intellectuelen weten dat het ene bewijsmateriaal sterker lijkt dan het andere, eenvoudigweg omdat er meer geld en retorische kracht in geïnvesteerd is. In maatschappelijke debatten (maar ook in de wetenschap) zijn dit de versturende mechanismen. De intellectueel moet, vindt Fuller, zich publiekelijk teweerstellen tegen de anti-intellectualistische vrije markt die ‘de onzichtbare hand’ tot norm verheft, maar evenzeer tegen de populariserende, krachtige meningen van enkele gewiekste ‘opinion leaders’ – de Britse evolutiebioloog Richard Dawkins, bijvoorbeeld – die het debat domineren en via kuddegedrag de mening van het publiek bepalen.

Fullers intellectueel wordt niet een sceptische fatalist maar vervult de rol van

design naast de evolutietheorie onderwezen zou moeten worden. Hij heeft er begrip voor – vanuit zijn eigen idee over het opleiden van studenten – dat de creationisten studenten eerst de paleontologische feiten willen aanreiken en pas daarna de twee belangrijkste verklaringen, het neodarwinisme en het creationisme (intelligent design), met daarbij de kritische evaluatie en verklarende potentie van beide researchprogramma's. Een interessante gedachte, want ondanks de vele open vragen zal dan blijken dat er nog steeds sprake is van wetenschappelijke vooruitgang op het gebied van de evolutietheorie, omdat hieraan actief wordt gewerkt. Ook zal blijken dat het creationisme geen wetenschappelijk researchprogramma is dat nieuwe hypothesen toetst en grenzen verlegt binnen zijn theoretisch kader.

Fuller geeft een juiste analyse van de huidige postacademische stand van zaken in de wetenschap en de vraag hoe die de integriteit van academici raakt. Zijn pleidooi voor het hervinden van de rol van de academische expert is bovendien zeer actueel. Maar de oplossingsrichting die hij voorstelt voor het herwinnen van de academische onafhankelijkheid in het publieke debat is onrealistisch en, al zou ze mogelijk zijn, zelfs ongewenst. Terug willen naar de tijd (zo die er ooit was) waarin universitair onderzoek gescheiden was van staat en bedrijfsleven is in de moderne maatschappij niet realistisch en zou de universiteit marginaliseren.

Realistischer is het de wetenschap binnen een ‘postacademisch’ bestel, *mode 2* dus, verder actief maar kritisch binnen de universiteiten te ontwikkelen. We zullen moeten accepteren dat de wereld is veranderd en daarover klagen helpt niets. Regen is nat! De onderzoeksinstellingen, universiteiten en Universitair Medische Centra moeten, ondanks alle bezwaren die eraan kleven, vanuit deze premisse participeren in de grote initiatieven die in samenwerking met private en publieke partijen in het kader van de kenniseconomie worden genomen. De ontwikkeling van veel relevante kennis zal daardoor tenminste in het publieke domein blijven. Om te voorkomen dat onderzoekers en bestuurders achter het onderzoeksgeld aan hollen – verslaafd als ze daaraan zijn – zullen we proactief beleid moeten ontwikkelen voor de kwaliteit, integriteit en langetermijndoelstellingen

‘Slechts een handjevol academici durft de risico's aan van het bekritisieren van economische en politieke machthebbers van allerlei soort.’

onderzoek veel te veel in de greep van externe opdrachtgevers is geraakt, met sterk afnemende mogelijkheden voor onderzoek zonder direct economisch of maatschappelijk nut.

De enige remedie die Fuller ziet – maar het lijkt een paardenmiddel dat erger is dan de kwaal – is dat de universiteit weer geheel onafhankelijk wordt van de staat, zodat alle wetenschap, basaal en toege-

kenniseconomie, voor hun onderzoek echt overhebben! Managers van de kenniseconomie hebben – zo vindt hij – toch al te lang de fictie in stand gehouden dat kennis gemeenschappelijk eigendom is, wat tot een te lage waardering daarvan heeft geleid.

Met andere woorden: we zijn volgens Fuller ver af van het idee dat Wilhelm von Humboldt in het midden van de negen-

Om een griepedemie te voorkomen werd massaal gevaccineerd tegen het H1N1-virus.

van de universiteiten en andere publieke kennisinstituten. We zullen beter vorm moeten geven aan de democratisering van wetenschap, wat betekent dat de keuzes voor het onderzoek beter moeten gaan aansluiten bij de vragen uit de samenleving. We moeten het probleem aan-

pakken dat onderzoek aan hele relevante problemen niet wordt gedaan bij gebrek aan lobby van een draagkrachtige belanghebbende.

Keer op keer constateren we dat problemen zonder marktpotentieel, maar waarvan de oplossing voor bepaalde groe-

pen in de samenleving, waar ook ter wereld, van levensbelang is, in de vrije kennismarkt van tafel vallen. Overheden hebben daar een dure plicht. We zullen onderzoekers beter moeten leren in te spelen op de groeiende mogelijkheden van het internet en andere multimedia, die door allerlei actie- en belangengroepen al veel efficiënter worden gebruikt. Experts en intellectuelen zullen in publieke debatten hun specifieke wetenschappelijke voorkeuren, sociale achtergronden en motivaties expliciet moeten maken. Zo kunnen zij een optimale bijdrage leveren aan integrale politieke en bestuurlijke mening- en besluitvormingsprocessen.

We zullen de opdrachtgevers, afnemers en het publiek beter moeten uitleggen dat er een fundamentele onzekerheid kleeft aan al onze kennis, vooral als het gaat om grote, complexe systemen in de echte wereld. Actuele voorbeelden daarvan zijn het onderzoek naar het nut en de bijwerkingen van vaccins, welke vorm van ontwikkelingshulp optimaal is, de opwarming van de aarde en de bijdrage van de CO₂-uitstoot daaraan. De oude mythe dat wetenschap de universele oplossing is voor de problemen in de samenleving moeten we als levensgrote valkuil voorgoed ontwijken.

Frank Miedema is hoogleraar immunologie, decaan en vicevoorzitter van de Raad van Bestuur van het Universitair Medisch Centrum Utrecht.

Overige literatuur

- S. Fuller. *Science*. University of Minnesota Press. Minneapolis 1997.
- S. Fuller. *The Governance of Science*. Open University Press. Buckingham 2000.
- S. Fuller. *Thomas Kuhn. A Philosophical History For Our Times*. University of Chicago Press. Chicago 2000.
- H. Nowotny, P. Scott en M. Gibbons. *Re-Thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Polity Press. Cambridge 2001.
- J. Ravetz. *The No-Nonsense Guide to Science*. New Internationalist. Oxford 2006.
- J.M. Ziman. *Real Science. What It Is and What It Means*. Cambridge University Press. Cambridge 2000.

ABG = Open Access

De ABG is een Open Access tijdschrift. U kunt alle artikelen op de website kosteloos downloaden en vrij gebruiken in het onderwijs.

Gelieve bij bronvermelding de volgende gegevens te vermelden: auteursnaam, nummer waarin het artikel is gepubliceerd en de uitgever Amsterdam University Press.

www.academischeboekengids.nl